

Az ördögűző Nagy László

Budai Ilonának

Most, ahogy újra és újra olvasom Nagy László naplóját, látom, micsoda szép napokat is éltünk az átkosban. A Krónika-töredék így őrzi az idillt: "Z. kocsijával Csákvárra indultunk disz- nótorra. Szép havas tájak, a falu is havas. Felszabadultan tréfálkoztunk. Jó étvággal sok kolbászt ettem, hurkát keveset □ Novás otellóbort ittunk, ez is nagyon jól csúszott." De Csoóriék fanyar borai mellett sűrűn kóstolgattuk az öreg Zelnik vörös borát is. Demizsonnal vittünk Margitnak is, hogy gyógyuljon. Egy ilyen vörösboros, felszabadultan tréfálkozó út közben ígérte meg Nagy László, hogy Budai Ilona egyetemi színpadi estjére bevezetőt ír. Majd néhány nap múlva

titokzatos mosollyal közölte, hogy verset fogok írni, fiú. A fiatalkor természetes könnyedségével vettem tudomásul a hírt, s csak most, utólag a Naplóból látom, hogy az egyik legmegszenvedettebb verse lett.

A stációkat a Napló így őrzi: "Február 9., hétfő. Lehet, a versbe belebetegszem. Február 12., csütörtök. A versírásnak már a gondolata is irtózatot kelt bennem. Február 14., szombat. Verset nem írtam ugyan, de a fejemben alakulgat. Ha nem lenne kényes a téma, már előbbre volnék. A mostani vitákhoz verssel szólok, szeretnék tisztességes maradni. Február 15., vasárnap. Tovább írogattam a sorokat. Igen nehezen találom meg a formát. Most úgy érzem, nem kötött formában írom meg a verset. Szabad izom-mozgása lesz, így dinamikusabb is. Február 16., hétfő. Fürdés, hajmosás, M., a fodrászom megkurtította fürtjeimet. Faragtam utána a sárga fát, féltem a verstől. Február 17., kedd. Hozzálátok a vershez, átírom az első sorokat: Ördög koholta, szerkesztette / fölém ezt az éjt, hol az ármány / bullái függnek ércfonálon Február 18., szerda. A versből kész kb. 25 sor. Február 19., csütörtök. A verssel kezdtem bajlódni, igen nehezen megy. Február 22., vasárnap. Hamar a vershez láttam. Írtam pár sort, de átjavítottam az utolsó részt. Kész a vers! Örömben énekelni kezdtem. Fölébe írtam a címet: Szólítlak hattyú."

Ha végigtekintünk ezeken a stációkon és elolvassuk a verset, pontos képet kapunk egy huszadik századi magyar költő valóságos pokoljárásáról. Nagy László magyar költő és garabonciás gogoli kísérletéről, az ördög leleplezéséről. Arról, hogy fölfordult a világ, az ördög kitüremkedett, kiáradt a pokolból, eljött közénk. Vége a középkori áldozat drámai nagy lehetőségének, a hagyományos pokoljárásnak. Az élet egyszerűen áttekinthető síkjai kifordultak helyükből. Milyen könnyű volt azoknak, akik az emberszabású időkben dudások akartak lenni, csak bátraknak kellett lenniük és pokolra kellett menniük. Ma viszont a pokol jött el közénk, az ördög emberjárásra vetemedett, árad lélektől lélekig, s olyan bűdös, hogy a borz is belepusztul. Nyomuló lélekégető gázkamrája holt lelkek tömegét hagyja maga után, holtakat és üreseket. Ezt a műveletet döbbenet felismerő költői rémület nekirugaszkodik a leleplezésnek: Ördög koholta, szerkesztette. Itt megbicsaklik a nyelv. Mi az, hogy szerkesztette? Talán úgy, mint egy szerkesztő, vagy főszerkesztő-helyettes az Élet és Irodalomból, aki a Napló szerint "buta és rosszindulatú" cikket ír a magyarság legfontosabb ügyeiről, és szellemi kollaboránsként a szovjet internacionalista félvilághatalomnál jelenti legfőbb veszélyként a magyar nacionalizmust, amely abban a züllesztő puha diktatúrában nem volt más, mint egy nemzet legtisztább önvédelme, az "Adj magyarságot a magyarnak" józsefattilai kívánsága. Nem, fiókördögökkel nem érdemes foglalkozni. A főördög nem szerkeszt, ő kohol, ő nyüstöl. "Ördög koholta, ő nyüstölte fölénk ezt az éjt"

Mekkora keserűségnek kell felgyűlnie az emberben, hogy csak a démonológiai szótár szavaival tudja megnevezni a helyzetét. Emlékeimből és a dokumentumokból felsejlik ez az idő, a vers ideje és az akkori társadalmi történések tere. Azt az iszonyodást, ami a Szólítlak hattyú című vers megszületéséhez vezetett, az 1975-ös év történései váltottak ki. Ebben az évben, szeptember végén jelent meg az Élet és Irodalomban Major Máté Nagy panel és tulipán című írása. Akarva-akaratlanul már a cím is provokatív volt a tulipán szó miatt. Hiszen az addig elmúlt évek létező szocializmusának marxista kritikusi előszeretettel, minden magyar kérdés iránti makabeus gyűlölettel soroltak minden sorskérdést a két háború között túlhangsúlyozott nemzeti-népi rekvizitumok közé. Így került a magyarság számára fontos ügyek elé a tulipános,

cifraszűrös, csikósgyulyásos és más jelző. Nem létezik, hogy Major Máté nem tudatosan tette be a címbe a lejáratonak szánt tulipán szót. Az a Major Máté, aki a szocialista erkölcs című jelzős szerkezet jelzője által a moralitás nyűgös skrupulusaitól felmentve emelkedett az akkori magyar építészet megfellebbezhetetlen pápájává! Ebből a pozícióból Majornak könnyed szellemi galoppnak tűnt az a vállalkozása, amelyben a Rákosi-korszak szabadnépes hangvételére emlékeztető publicisztikai bunkóval le akarta teríteni az akkori legtehetségesebb építészcsoporthoz, a pécsieket. Hogy tényleg a legtehetségesebb, azt az azóta eltelt idő bizonyította. Főleg ebből a csoportból emelkedett ki az a társaság, amely organikus magyar építészet névvel Velencei Biennálétől Tokióig a világ építészeti közvéleménye előtt nagy tekintélyt vívott ki magának az elmúlt időben. El kell ismernünk, Major Máténak kitűnő szimata volt. Észrevette, hogy itt egy olyan új építészeti gondolkodás, tehetséges fiatalok olyan csoportja emelkedik fel, amely megkérdőjelezi a középserbe, az unalomba fulladt, szocialistának nevezett, kiüresedett bauhauszizáló építészeti gondolkodást. A "főépítész" egyre nem számított, arra, hogy írásával szembeszáll az akkorra már egyértelmű művészi és erkölcsi nagyhatalomnak számító költő: Nagy László. Szembeszállt annak ellenére, hogy undorodott a publicisztikai vitáktól, mert tudta, hogy a hatalom bármelyik pillanatban, főleg az igazság kimondása előtt, elvághatja a vita fonálát, hogy bértollnokok szétnyalazhatják azt, hogy sok értelme nincs, mert az "ostor virágzik", és amit akar, végrehajtja. Így született meg az emberközpontú magyar építészet védelmében két glossza, Hol a tulipán? és Hol az építőművészet? címmel. Megdöbbenő volt a hatás. Az elmúlt évek, évtizedek tapasztalatai alapján senki nem merte gondolni, hogy valaki is föl meri emelni a szavát Aczél György - ahogy a Napló nevezi, a "nagymester", a "főnök" - kulturális monopóliumot és terrort gyakorló csapatával szemben. Akkor volt az elképedés, hogy el is veszítették a vitát. Időleges visszavonulást rendeltek el, és Major barátjukat zászlórenddel kárpótolták az elszenvedett sérelmekért, s ahogy a Napló őrzi: most zászlórenddel kitüntetve pimaszkodik. De különben is zaklatottá vált a közélet. Ekkor jelent meg Száraz György: Egy előítélet nyomában című írása a zsidókérdésről. A témáról a Napló így őrzi a költő véleményét: "Nehéz ügy. Elszomorító, hogy még ma is ügy. Üggyé csinálják." Ugyanezen a télen Illyés levelet írt az Írószövetségnek, hogy kilép a sok megaláztatás miatt.

Az Úr 1975. évének késő ősze és tele ilyen hangulatban találta a költőt, akiben érett az elhatározás, hogy a költészet mágikus erejét segítségül hívva oszlatja az "éjt, hol az ármány bullái fekete zsinóron függnek". Az alkalmat egy baráti utazás és egy baráti felkérés hozta meg. A Napló szerint így: "Értekezlet: az építészet vitát folytatjuk. Kettő hozzászólás van. Lehet, hétfőre több lesz. Major emberei is küldik. Ebéd: Nimródban M. és B., továbbá Z. Jóska, K. F., Páskándi, majd Csoóri. Bundi és P. kivételével: Hatvan. Szép az öreg szőlője, magas kordonos. Újfajta szőlő, Egri csillagok, ebbe tartozik a Zalagyöngye is. Permetet nem kér, mert legyőzi a férgeket, fagyálló - Muskotályos és oportó ízű. Eszegettünk ezt-azt, ittunk újbort, de legelőbb pálinkát. Fél hét körül indultunk haza Z. kocsián, B. Ilonka mellett ültem. Elvállaltam estjének bevezetőjét."

Elvállalta úgy, hogy abban a pillanatban biztos nem gondolt rá: ördögűző verset fog írni. Miért gondolta volna, népdalénekesnő előadójaként kell csak bevezetőt írnia. Metaforákat köthet csokorba a népdalnak arról a szerelmes világról, ahol - kedvenc nótája szerint: lányoknak az ágya rozmarin a lába. Csak a kifordult élet, a rongáló "rossz pörök" nem engedik a lírai fényűzést, kikényszerítve a líra mágikus ördögűző szerepének felmutatását. Ha ezt nem meri

vállalni senki, akkor "lepusztul szánkról az ózon", és az ördög, a halál ura "kitúr, kiteszít a házból, hazából".

Kérdeztük, hogy mekkora keserűségnek kell felgyűlnie az emberben, hogy csak a démonológiai szótár szavaival tudja megnevezni a helyzetét. A vers első fele a következő sorokban emelkedik egy huszadik századi Tiborc panaszává:

Ördög koholta, ő nyüstölte
fölénk ezt az éjt, hol az ármány
bullái fekete zsinóron
függnek, megannyi mérges lepény,
majálisra ólom-okádmány,
hogy gőzüktől elsorvad a fény
és lepusztul szánkról az ózon.
Ólom-ingák, ha mozdulsz, ütnek,
nem moccansz meg, úgylis pofoznak,
ítélete ádáz betűknek
lélekben, hasban új csikarás,
s kell álmodni tovább a rosszat.

Fekete zsinór-erdőn át is
látok azonos kint: szivárvány
havasán az ostor virágzik,
s virágom hervad a hahota
hóhérpados nyújtó-csigáján.
Gúny bitangol akár a járvány.
beront a tűzhelyhez akárhol,
rendelkezik mint nyegle ficsúr,
utálattal mindent kirámol,
szabad keze bővli virágzik,
országutat ír nyála, kitúr,
kiteszít a házból, hazából.

()

új gótika épül sebekből,
sóhaj aranyozza íveit,
harangsora: bók és bók és bársony,
s néma, nem szólít, nem serkent föl,
aki itt sujtva sohase kel föl.

Ezekkel a sorokkal 1976 februárjában végleg véget ért Nagy László lírai fényűzése. Ezeken a sorokon nem lehet túllépni egy könnyed társasági legyintéssel. Ezekben az izzó mondatokban végleg pástra lépett Nagy László és az ördög. Csekély, de érdekes adalék, hogy az akkori hivatalos költőfejedelem a Napló szerint is rögzítetten úgy érezte, ellene íródott a vers. Ebben tévedett, bár nem sokat, mert a vers mindannyiunkat tetemre hív, a mi ördögarcunkat is leleplezi.

"Már régóta csakis azon munkálkodom, hogy az ember műveim olvastán nyíltan gúnyt űzzön az ördögből", írja Gogol 1847. április 27-én Sevirjevnek Nápolyból. Azt jelzi ez a mondat, hogy többen ki merték és ki merik hívni párbajra a "disznófejű nagyurat", s e harcban felemelkednek és elbuknak, megdicsőülnek és elkárhoznak. Gogol fő kérdése az volt, ezt Mereskovszkij kitűnő elemzéséből is tudjuk, hogy hogyan lehetne ostobának feltüntetni az ördögöt. Ezért vállalja a gúnyt mint eszközt, s mert Gogol rossz eszközt választ, belehal a küzdelembe.

Párbajtörténelemből is ismert tétel, hogy olyan fegyvert kell választani, amit az ellenfél kevésbé jól tud kezelni. Nagy László ösztönösen s így mélyen tudta, hogy a gúny az ördög legerősebb fegyvere, mert "gúny bitangol akár a járvány". Gúny bitangol például legszívesebben a nemzeti érzés körül, s ez a magyar kultúra sosem múló legmélyebb kihívása. Olyan mértékű, hogy már csak a sikoly marad, a fulladás előtti utolsó vegetatív könyörgés. Nagy Lászlónál így: "de sikoltom halhatatlanul: Úristen, én nem vagyok itthon?". József Attilánál pedig így: "S mégis, magyarnak számkivetve, lelkem sikoltva megriad".

Mi történt a huszadik század magyarságával, hogy a század három legnagyobb magyar költőjének központi témája, a magyarnak számkivetve, az itthonlét-hiány, a hazakeresés akárhol, ha itt, a Földön szinte lehetetlen, akár a magasban is. Mi az ördög tehát, a magyarok ördöge, más ez, mint a Gogolé? Több mint valószínű, hogy nem, vélhetjük, az ördög internacionális. Mereskovszkij fedezte fel, hogy az ördög legmélyebb lényege a középszer, sub spaciae aeterni, a halhatatlan emberi középszerűség, Hlesztakov maga. Az a negatív képesség, amely mindent, ami háromdimenziós, kétdimenziósra szűkít, operettesít. Nagy László így pontosít: "szabad keze bővít virágzik". Illyés Gyula működése mély rétegeit is felfedi: "mert szépnek csak azt véled, mi egyszer már övé lett", és "eszmélnél, de eszme csak övé jut eszedbe", "néznél, de csak azt látod, mit ő eléd varázsolt". S ezzel bezárult a kör, ilyenkor fölnövekszik a rémület, már mindenki menekül kifelé a haza teréből, vagy befelé, a földadott személyiség ördögi bugyraiba.

Rémálom temploma, s én alul
izzok, szavamat nem halkítom,
de sikoltom halhatatlanul:
Úristen, én nem vagyok itthon?

Lehet-e temploma az ördögnek, magyarul a rémnek, s hogy megismerjük, ki ő, nevezzük nevén héberül: Satanas, latinul Diabolus. Lehet-e temploma a Sátánnak? Lehet-e akkor, mikor számunkra a templom az, amit föl kellene építeni? Kinek építjük a templomot, az Istennek vagy a Sátánnak? Hamis próféták hirdetik: csak építsétek a templomot, az mindig Istennek készül. Nem igaz, a templom mint szimbólum üres forma, csak annyit jelent, hogy kapu a transzcendens felé. Nyílhat Istenhez és a Sátánhoz. Az ördög, a nagy utánczó, mindig számíthat Hlesztakov-énünkre. Ha könnyen szabadságra vágysz, ő a legszabadelvűbb, ha szépségre vágysz, ő a fényhozó (Lucifer) és egyben fényűző, ha igazságra vágysz, az általa gyorsan felajánlott egyetlen igazság a szent. Ez tényleg rémálom, ez feloldhatatlan, vagy a költő mégis feloldja, mikor fölteszi a kérdést: "Úristen, én nem vagyok itthon?" Ki vagyok taszítva a házból, hazából? Ki akarnak űzni, kiűzzük magunkat az OIKOSZ teréből. A régi görögségnél a nyelv még teljesen épen őrizte az OIKOSZ, OIKOMENÉ szóban a ház, haza, háztartás és emberiség egységét. Ebben a szóban lett testté az a kinyilatkoztatás, hogy az otthonlét és az emberi lét egymás szinonimája. Bárki, aki ház, haza, emberiség hármasságát föloldja vagy támadja,

az az emberi jelenséget – amely tudvalévőleg Isten arcára teremtetett – támadja, annak személyisége egyértelmű, tette leleplezi önmagát. A költő az ördögűzés legegyszerűbb és leghatékonyabb mondatát találta meg. Amikor gúnyt bitangol, mikor virágzik a bóvli, mikor kiteszítanak házból és hazából, mindenkinek fel kell tenni az ördögűző kérdést: "Úristen, én nem vagyok itthon?"

Mikor Nagy László idáig jutott, feltette a kérdést, és befejezte a verset. A Napló szerint felkiáltott: "Kész a vers!", és így folytatja: "örömben énekelni kezdtem". Az igazságra való rátalálás magával hozza a csodát, a szintén ördögűző felszabadult tiszta nevetést és örömet.

A költő megharcolta a harcát, s talán ezért is lett oly kedves az Úrnak, hogy nemsokára magához szólította. Ránk hagyta viszont ördögűző aranyvesszőcskéjét és a mágikus szavakat. Nem bújhatunk ki a felelősség alól, mindenkinek meg kell járnia az utat. Tudom, készülődik immár az én pokoljárásom is. Nagy László, az ezüsthajú herceg, garabonciás mosollyal a szája szegletében közeledik és szólongat: Fiú, műveld a csodát, törd át a hazugság falát, ha tudod, s ha mered. A hang még messziről hallatszik, de már pontosan érthető. A költő, aki hercege lett a szívnek, itt botozgat már örökké a szívemben.

(1996)